

**Mavzu: BAYRAMLARNING VUJUDGA KELISHI.
O'ZBEK XALQ BAYRAMLARI TARIXIDAN.**

Reja:

- 1. Bayramlar haqida tushuncha**
- 2. Bayramlarning turlari va o'ziga xos xususiyati**
- 3. O'zbek xalq bayramlari tarixi va ahamiyati**
- 4. Mustaqillik davrida bayramlarga e'tibor va ularni o'tkazilishi**

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi – T.: “O'zbekiston” nashriyoti, 2013 yil.
2. O'zbekiston Respublikasining “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida”(YAngi tahrirda)gi Qonuni. – T.: “Adolat” nashriyoti 1998 yil
3. Karimov I.A. Ma'naviy yuksalish yo'lida. -T.: Ma'naviyat, 1998 yil.
4. Karimov I. A. Yuksak ma'naviyat –engilmas kuch. – T.: “Ma'naviyat” nashriyoti, 2008 yil.
5. Karimov I.A. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. T.: “O'zbekiston” nashriyoti, 2011 yil.
6. Imomnazarov M. Milliy ma'naviyatimizning takomil bosqichlari. T.: 1996 yil.
7. Abdullayev M. Madaniyatshunoslik. Farg'ona, 1998 yil.
8. Abdullayev M. Abdullayev A. Ma'naviyat va madaniyat tarixi. Farg'ona, 1998 yil.
9. Etnomadaniyat fanidan ma'ruzalar matni. 1-qism. Farg'ona, 2001 yil.
9. Shoniyo'zov K. O'zbek xalqining shakllanish jarayoni. T.: SHarq, 2001yil.
10. Murodov. M. Qorabayev U. Rustamova R. Etnomadaniyat.T.: Adolat, 2003 yil.
11. Ashirov A. Atadjanov SH. Etnologiya. T.: 2007 yil.
12. Ashirov A. O'zbek xalqining qadimiy e'tiqod va marosimlari. T.: 2007 yil.
13. O'zbekiston Miliy ensiklopediyasi. 2.4.5.8.9.12 T. T.: 1997 yil
14. U.Qoraboyev. "O'zbekiston bayramlari", Toshkent, 1991 yil.

Elektron ta'lim resurslari:

ww. tdpu. uz

www. Ziyonet. uz

www. edu. Uz

www. ma'naviyat. uz

www.bilim.uz.

Mavzuning bayoni:

Bayramlar eng qadimiy davrlardan boshlab inson hayotining eng muhim va tarkibiy qismiga aylangan. Ularsiz insoniyat hayotini mutlaqo tasavvur qilib bo'lmaydi. Bayramlar xalq hayotining eng yaxshi va go'zal tomonlarini aks ettiruvchi ko'zgudir. Bayramlar insoniyat hayotida shu qadar mustahkam o'rin

egallaganki, ularni nishonlamaydigan hech bir shaxs, oila, jamoa topilmaydi. SHuningdek, har bir millat va elat, xalqning o'z taraqqiyot tarixi jarayonida shakllangan bayramlari mavjud. O'rta Osiyo xalqlari, jumladan, o'zbek xalqining ham eng qadimiy davrlardan shakllana boshlagan, asrlar bo'yi avloddan avlodga o'tib, kamol topib, bebaho merosga aylangan bayramlari ko'p. Bu bayramlarning ma'lum qismi turli sabablar tufayli yo'qotilgan, ayrim bayramlar esa qarama-qarshiliklarni yengib, ko'pgina fazilatlardan ajralsada, butunlay yo'qolib ketmagan, yana boshqalari esa xalq hayotida mustahkam o'rin olib, bizning zamonamizgacha yetib kelgan. O'zbek xalqining bayramlari qon-qardosh xalqlarning tarixiy - madaniy aloqalari jarayonida shakllangan va rivoj topgan, boshqa xalqlar bayramlariga ta'sir etgan va o'z navbatida qarama-qarshiliklar, to'siqlarni yengib, boshqa xalqlar tajribasi bilan boyib kelgan uzoq tarixga ega.

Arxeologlar, tarixchilar, etnograflar, san'atshunoslar bergan ma'lumotlarga qaraganda, bayramlar eng qadimiy davrlardayoq mavjud bo'lgan va ibtidoiy odamlar hayotida muhim rol o'ynagan. Bayramlarning eng qadimiy davrlarda mavjud bo'lganligi umuman tan olingan. Inson o'z mehnati tufayli hayvonot dunyosidan ajralib chiqqach, yashash uchun kurash jarayonida qanchalik ongli mehnat qilsa, u shuncha muvaffaqiyatlarga erishgan. Kurash va mehnatda erishilgan muvaffaqiyatlar esa xursandchilikni vujudga keltirgan. Bu jarayon ibtidoiy odamlar ovchilik bilan kun ko'rayotgan davrlarda yaqqol sodir bo'la boshlagan. Arxeologik qazilmalar va qorlardan topilgan topilmalar qadimiy odamlarning o'z mehnati (ovi) natijasini tantana qilganliklaridan dalolat beradi. Ovdan o'lja bilan qaytish va o'z mehnatidan manfaatdor bo'lish xursandchilik, shodiyona kayfiyatni yaratgan va bu holatni ovchilar imo-ishora, maxsus harakatlar hamda o'yin shaklida ifodalashga urinishgan. SHu tarzda "o'yin - mehnat farzandi" bo'lib vujudga kelgan .

Ibtidoiy ovchilar hayotida ovchilik o'yinlari muhim o'rin tutgan. Ovchilik o'yinlari ovdan oldin ham, undan so'ng ham o'tkazilgan. Ovdan oldingi o'yinlar - ovoldi mashqi vazifasini o'tagan hamda jiddiy o'ziga xos kichik marosim shaklida uyushtirilgan. o'yinlar jarayonida yoshlarni ham ov qilishga o'rgatishgan. SHu boisdan ham u o'ziga xos maktab vazifasini o'tab, bir tomondan, ovchilar mahoratini o'stirishga yordam bergan bo'lsa, ikkinchi tomondan esa, ularda taqlid sano'atini shakllantirgan va rivojlantirgan. Ovdan so'nggi o'yinlar ov muvaffaqiyatli tugagandagina uyushtirilgan deb taxmin qilish mumkin. CHunki ovdan o'lja bilan qaytish, bu ziyofat, xursandchilik qilishga, butun jamoaning bayram qilishiga imkon yaratgan. Ovchilar o'yinlar yordamida "...kun bo'yi ov qilib, kechqurunlari o'z ao'zoi-badanlariga dam berish, bugungi taassurotlarini, kayfiyat va tuyqularini, ovdan mamnunliklarini, to'qchilikni, sho'xliklarini ifodalashardi". Bu jarayonlar, ya'ni har bir muvaffaqiyatli ovdan keyin o'yinning an'ana bo'lib qolishi bayram kayfiyatida o'tadigan maxsus marosimni shakllantira boshlagan. O'rta Osiyo hududida ibtidoiy odamlar qayotida ham ovchilik o'yinlarini paleolit davri SHeroboddagi Zarao't Karamsoyning toshlariga tushirilgan tasvirlarda; miloddan oldingi II-I ming yilliklarda Farqona vodiysidagi Saymalitosh g'orlarida aks ettirilgan devoriy rasmlarda va boshqa arxeologik topilmalar toshidagi tasvirlarda mavjud. Ularda nafaqat totemlarga sig'inish, balki

ov jarayoni, ovdan keyingi shodiyonalik, hayvon niqobi va qiyofasidagi ovchi o'yinlari aks ettirilgan.

Ilk bor maxsus uyushtirila boshlangan bayramlar totemlarga baqishlangan. Bu bayramlarda turli joylarda totem hisoblangan turli hayvonlar - ayiq, yovvoyi echki, sigir, buqu, ot kabilarga siqinishgan. Totem hayvonlarga baqishlangan bayramlarda odamlar unga taqlid qilishgan, ularning terisini kiyib o'yinga tushishgan. SHuningdek, totem hisoblangan hayvonlarni faqat tantanali marosimlarda o'ldirishgan va yeyishgan.

So'ngi paleolit davrida (taxminan miloddan 40-41 ming yil avval) yer yuzining shimoliy qismida totemga oid "ayiq bayramlari" bo'lgan. O'rta Osiyoda "Ayiqlik o'yini" (pantomimik raqs sifatida) keyingi vaqtlargacha yetib kelgan. Mehnat taqsimotining vujudga kelishi munosabati bilan qadimgi odamlarning chorvachilik va dehqonchilikka o'tishi (bu jarayon O'rta Osiyoda miloddan oldingi III ming yillik oxiri - II ming yillik boshlariga to'qri keladi) ana shu yangi sohaga oid odat, marosim va bayramlarni vujudga keltira boshlagan. Dehqonlarning hayotida eng quvonchli voqea - bu hosilni yiqish va yangi noz-ne'matlarni tatib ko'rish jarayoni bo'lgan yil bo'yi kutilgan bunday jarayon, tabiiyki, dehqonlarda bayram kayfiyatini vujudga keltirgan. Bundan ko'tarinki kayfiyatni harakatlarda aks ettirish maqsadida kishilar o'yinlar va marosimlarni tashkil qilgan. "Mehnat o'yinlari" yaxshi kayfiyat, bayram holatini vujudga keltirgan.

Bronza davrlaridan boshlab o'troq dehqonchilikning vujudga kelishi va uning tez rivojlanishi natijasida bahorda mehnat mavsumiga kirishish, kuzda hosilni yiqib olish yakuniga baqishlangan bayramlar shu tariqa yuzaga kelib, ular yillar o'tishi bilan an'anaga aylana boshlagan. Insonning "birinchi kasbi"-ovchilik asosida-"ovchilik o'yinlari" vujudga kelgan bo'lsa, uning dehqonchilikka o'tishi va u bilan shuqullanishi natijasida "mehnat o'yinlari" shakllanib, yangi mehnat bayramlari uchun zamin yaratgan.

Mehnat- bu bayramning bosh manbai, asl zamiri hamda ilk chashmasi sanalib, bayram (yoki "bayram holati") ibtidoiy davrdan boshlab "yashash uchun kurash"- mehnatning natijasi shaklida vujudga kela boshlagan. Bunday holat bayramning sodda shakli sifatida namoyon bo'lishiga qaramay, keyinchalik u inson madaniyati va san'atini rivojlantirish uchun zamin yaratib bergan. Bunday bayram holati jarayonida turli o'yinlar (teatr va raqs, pantomima sano'atlarining primitiv ko'rinishlari) va maxsus marosimlar rivojlanadi. Ibtidoiy jamiyatda ham jamoa va uning a'zolariga baqishlangan tantanalar asta-sekin shakllana borgan. Bu xildagi ilk shakllarga -"Orgaist bayramlari"ni misol qilib olsak bo'ladi. Bu bayram o'tkaziladigan kunda barcha erkak va ayollarga o'zlari uchun juft tanlash erkinligi berilgan.

Qadimiy davrdagi bayram kayfiyatida o'tadigan marosimlardan yana biri - "erkaklikka o'tish" ("erkakka aylanish") edi. O'spirin unga uzoq tayyorgarlik ko'rib, o'zining hayotga tayyorligi va kuchini namoyish qilishga intilgan. Bu marosimda o'spirin qiynalgan, sinalgan, xullas, imtihondan o'tkazilgan.

Ibtidoiy jamiyatda, muste paleolit davridan boshlab, odamlar atrofdagi hodisalarni anglashga intiladilar, lekin ularning tabiat sirlari oldida aqliy jiqatdan ojizligi natijasida turli ilohiy kuchlarga siqinish, jumladan totemistik, animistik,

politeistik, magik vujudga kelgan. Tabiiyki, kishilar bunday tushunchalar, qarashlar, orzularni muayyan marosim va bayramlarda aks ettirishga uringanlar. CHunonchi qurqoqchilik davrida "yomqir tilash" ("Sust xotin"), shamol zarar keltirganda-"shamolni to'xtatish" ("CHoy momo") va shamol kerak bo'lganda - "shamol chaqirish", bevaqt sovuq tushganda -"quyoshga siqinish", omad kelmaganda, ofat bo'lganda qurbonlik qilish va hokazo marosimlar o'tkazilgan. Biroq bunday qodisalarni qali bayram deb bo'lmaydi, albatta, chunki ular asosan tabiat inijliklaridan odamlarga ortiqcha tashvish kelgandagina o'tkazilgan. Biroq keyinchalik ibtidoiy odamlar bunday marosimlarni tabiiy ofatlarning go'yo oldini olish maqsadida o'tkaza boshlashadi. Bu esa ularning ba'zilarini bayramga aylanib ketishiga sabab bo'ldi, jumladan qurbonlik qilish marosimi asosida-"qurbon xayiti" vujudga keldi. Ilohiy kuchga ishonishga baqishlangan marosimlar asosida keyinchalik diniy bayramlar shakllana boshladi .

Marosimlar kishilarning mehnat va kurashda erishgan yutuqi va xursandchiligi, boshqacha qilib aytganda, bayram holati asosida vujudga kelgan. Bunga ovchilik va deqqonchilik marosim - bayramlari misol bo'la oladi. Buning ustiga mehnatga baqishlangan tantanalar faqat marosimdan tashkil topib qolmay, balki unda o'yinlar, musobaqalar uyushtirilib, hatto shu tantana uchun maxsus taomlar tayyorlangan. SHunday qilib, ibtidoiy davrda qadimiy odamlarning o'zlari kabi juda sodda bo'lgan mehnat, hayot va dinga oid turli bayramlar shakllari vujudga kela boshlagan. Ana shu oddiy shakllar keyingi tarixiy davrlardagi bayramlarga asos va zamin bo'la oldi.

Miloddan avvalgi I ming yilliklar boshida O'rta Osiyoda o'troq dehqonchilikning rivoj topishi, ibtidoiy jamiyat yemirila borib, quldorlik tuzumining vujudga kelishi, So'qd, Xorazm, Baqtriya kabi davlatlarning paydo bo'la boshlashi, yangi diniy qarashlarning shakllana borishi munosabati bilan yangi davrga xos turmush tarzini ifodalovchi an'ana, marosim va bayramlar ham yuzaga keldi. Miloddan avvalgi VII-V asrlarda zardushtiylik dini (zoroastrizm) O'rta Osiyoda keng rivojlandi. Zardushtiylarning fikricha, dunyo asosini ikki qarama-qarshi narsa - yaxshilik va yomonlik, yoruqlik va qoronqilik, issiqlik va sovuqlik, hayot va o'lim o'rtasidagi kurash tashkil qilgan. SHuning uchun dunyodagi barcha ijobiy hodisalarni yaxshilik xudosi - Axuramazda (Xurmuz) va hamma salbiy narsalarni yomonlik xudosi- Anxara-Manyu (Axriman) irodasiga boqliq deb tushunishgan. Zardushtiylar yaxshilik xudosi-ga yaxshilik qilishini, yomonlik xudosi-ga yomonlik qilmasligini iltimos qilib siqinishgan. SHuningdek, zardushtiylar yaxshilik xudosi Axuramazdaning yordamchilari- Mitra (yigit qiyofasidagi quyosh va yoruqlik tangrisi), Anaxita (go'zal qiz siymosidagi unumdorlik, qosildorlik, farovonlik tangrisi), Xumo (go'zal qush qiyofasidagi baxt, taqdir va boylik tangrisi), Xubbi (mard yigit qiyofasidagi suv tangrisi), Mirrix (yosh jangchi qiyofasidagi urush va qalaba tangrisi) kabilarga qam itoat qilishgan .

Zardushtiylar o'z marosimlarida koinotning to'rt unsuri - quyosh (olov), suv, yer, qavoni uluqlashgan, ularni dunyodagi eng muqaddas narsalar deb tan olishgan. Olov quyoshning yerdagi shakli (zarrachasi) deb, unga aloqida sajda qilishgan. Olov barcha gunoqdan tozalovchi seqrli kuch sanalgan va unga baqishlab maxsus otashxonalar qurishgan, unda turli bayram, marosimlar uyushtirishgan.O'rta Osiyo,

jumladan, O'zbekiston territoriyasida yashovchi xalqlarning bayramlarini o'rganishda X-XI asrlarda yashagan buyuk ensiklopedist olim Abu Rayxon Beruniyning "qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar" asari muhim rol o'ynaydi. Beruniy o'zining bu asarida qadimiy eroniyalar, xorazmiylar, so'qdiylar, rumliklar, yahudiylar, suriyaliklar, xristianlar, hindlar va boshqalarning kalendaridagi mashhur kunlar, qayitlar va odatlar haqida tarixiy-madaniy ahamiyatga ega bo'lgan bebaqo fikrlar qoldirgan. Beruniy bergan ma'lumotlarga qaraganda, so'qdiylarda Mavsard oyining birinchi kuni-Navro'z va 28-kuni - Romush odam (otashxonalarda to'planish qayiti); Nipsanj oyining 12-kuni - Moqirj; Basokanj oyining 7-kuni-Nikq oqam; 15-kuni - Amsxvora (olov tegmagan narsalarni yeyish qayiti); Ashnxnda oyining 18-kuni- Boboxvora yoki bomixvora (uzumdan siqib olingan toza, xolis shirani ichish) qayiti; Nimsarda (yil yarmi); "Bod omkom"; o'lganlarga aza tutish kuni kabi qayit (bayramlari) o'tkazilgan.

Miloddan avvalgi Eron, So'qd va Xorazmda zardushtiylik ("zorastriy") kalendaridan foydalanilgan. Yilning har fasli qar oyining o'z bayramlari va mashhur kunlari bo'lgan. Masalan, "farvardin moq - yoz boshi, tir moq -kuz boshi, meqr moq - qish boshi, diy moq - baqor boshi. Ularning oylari ichida to'rt faslga qarab ishlatiladigan (qayit) kunlari bo'lgan.

"Navro'z"ning kelib chiqishi haqida ko'plab fikrlar, afsonalar, miflar mavjud. Masalan, zardushtiylar davridagi ba'zi bir tushunchalarga qaraganda, yaxshilik xudosi Axuramazda (Xurmuz)-bahor yozda, yomonlik xudosi Anxramaynu (Axriman) - kuzda va qishda hukmdorlik qiladi. Bahorning birinchi kunini yaxshilik xudosi yomonlik xudosi ustidan qolib chiqqan muqaddas sana deb uni bayram qilishgan. Bu sana "Navro'z" kuniga aynan to'g'ri kelgan. "Navro'z"ning yuzaga kelishi qar tomonlama ilmiy asoslangan koinot va tabiat qonuniyatlari, yao'ni quyoshning qamal burjiga kirishi, kecha va kunduzning vaqt jihatidan barobar bo'lishi, kunduzning uzaya boshlashi, tabiatda jonlanishning boshlanishi, bahorning kelishi bilan boqliq bo'lgan. Bu esa qar qanday jamiyatda "yil boshi" (qachon kelishidan qat'iy nazar) "Navro'z"ni tabiat bayrami sifatida nishonlash uchun asos bo'lgan. "Navro'z"ning chuqur ildizlari eng qadimiy davrlarda - ibtidoiy odamlarning dehqonchilikka o'tganidan so'ng dalalarda yangi ish mavsumi boshlanishidan oldin o'tkaziladigan bahor bayramlariga borib taqaladi. Vaqtlar o'tib, bu bayram rivojlantirilgan, unga mos kun aniqlangan, u "yil boshi" vazifasini xam o'tay boshlaganda unga "Navro'z" (yao'ni "YAngi kun") degan nom ham berilgan deb taxmin qilish mumkin.

Eron, O'rta Osiyo va Afqonistonda "Navro'z" bayramini o'tkazish Axmoniylar davrida (miloddan avval 6-asrlarda) keng tarqalgani malum. Islomgacha bo'lgan "Navro'z"dagi oddiy xalqqa tegishli bo'lgan odatlar ham diqqatga sazovordir. Bayram kuni odamlarning bir-birlariga shakar va shirinliklar hadya qilishi (hayotingiz shirin bo'lsin degan ma'noda), gullar taqdim qilishi (go'zal bo'ling ma'noda), bir-birlariga suv sepishlari (bu yil suv ko'p bo'lsin, mo'l hosil bo'lsin ma'nosida) kabi va boshqa bir qator odatlar keng tarqalgan. "Navro'z"ga tayyorgarlik ko'rish odatlari orasida buqdoy yoki arpa donini yoqoch idishda o'stirib, bahor darakchisi sifatida dasturxonning markaziga qo'yishgan. Bayram arafasida yetti xil don (buqdoy, arpa, no'xat, jo'xori, guruch, mosh,

loviya)dan go'ja (bo'tqa) tayyorlanib, uni qo'ni-qo'shni, qarindoshlarga tarqatishgan. Bundan tashqari eroniyalarda "S" qarfi bilan boshlanadigan yetti xil ko'k o'simlik (seb-olma, sabzi, sir-sarimsoqqiyo, sirka, satar-toshgul, siyoqdon-qora danak, sindjid-yovvoyi zaytun kabilar uruqidan o'stirilgan ko'katlar bilan dasturxon bezatilgan. Unga turli quritilgan mevalardan qilingan sharbat, bo'yalgan tuxumlar va boshqa nozu ne'matlar qo'yilgan. Arvohlar ruqini shod etmoq uchun shamlar yoqilgan. Bayramlar dasturxoniga yana bir narsa katta idishga suv to'ldirib, unga ko'k barg (ko'kat) solib qo'yishgan. Bu odat yangi yil suvga va ekinga mo'l bo'lsin degan ma'noni bildirgan.

Qadimdan O'rta Osiyo xalqlarining suvga bo'lgan e'tiqodi baland bo'lgan. Beruniy uzining "qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar" kitobida suvga baqishlangan odatlar, qayitlar haqida ko'p to'xtalgan. Bunday odatlarning biri - bahor-yoz bayramlarida odamlar bu yil suvli, hosildor bo'lsin deb, bir-birlariga suv sepishganlar. Beruniy qadimgi "Navro'z" odatlarining biri haqida shunday deb yozadi: "Odamlar shu kuni tong paytida o'rinlaridan turib kanal va qovuzlarga boradilar. Ko'pincha oqib turgan suvlarga ro'para turib, barakali bo'lish va ofatlarni daf etish uchun ustilaridan suv quyadilar". O'zbekiston territoriyasining lalmikor (faqat yomqir suvi bilan suqoriladigan) joylarida hatto suv sepish odati asosida qadimda maxsus uyushtiriladigan "Suv xotin ("Sust xotin") marosimi ham shakllangan. Bu marosim bahor-yoz oylari yomqir yoqmay, ekinzorlar qovjirab, qurqoqchilik boshlanganda, "yomqir chaqirish" maqsadida tashkil qilingan. Oqsoqollarning ko'rsatmasiga binoan qishloq ayollari katta qo'qirchoq yasashib, unga qari kampirning ko'ylagini kiydirishgan, so'ngra maxsus qo'shiqlar aytishib, qo'qirchoqni dalalardan, ko'chalardan ko'tarib o'tib, qar bir xonadonga olib kirishgan. Marosim qatnashchilari "Suv xotin" qo'shiqini aytib, uylarga kirishganda uy egalari ularni xursandchilik bilan qarshilib, albatta qo'qirchoq ustidan suv sepishgan, o'z imkoni doirasida qayr-ehson qilishgan.

Suvga baqishlangan qadimiy odatlardan yana biri esa hatto bayram darajasigacha ko'tarilgan. U yozning maxsus kunlari odamlarning daryo va suv havzalariga borib cho'milishi vaqtida vujudga kelgan. Bahor va yozda O'rta Osiyoning iqlim sharoitida suvga ehtiyoj kuchli bo'lgani uchun suvga baqishlangan turli odat, bayramlarni paydo bo'lishi tabiiydir. Bayramlar, har bir fasl tabiati xususiyatini aks ettirishdan tashqari, asosan inson faoliyatini madh etishga qaratilgan. Islomgacha bo'lgan kuzgi bayramlarning ikkitasi ayniqsa diqqatga sazovordir. Ularning biri - "Tirgon" ("yoki "ro'zi tir") dir. Beruniy "tir" so'zining ma'nosini "dahufaz-lik" va "dehqonchilik" bilan boqlaydi. Bu haqda shunday deb yozadi: "Dahufazlik"- buning ma'nosi dunyoni saqlash, uni qo'riqlash va dunyoda hukmdor bo'lish, yana "dehqonchilik"- buning ma'nosi dunyoni obod etish, ekin ekish va dunyoni taqsim etish - ikkisi egizak bo'lib, dunyo shular bilan obod va doimo barqaror bo'ladi, uning buzuvchiligi tuzaladi". "Tirgon" katta bayram bo'lib, o'sha kuni barcha kotiblar va deqqonlar yangi kiyim kiyib yurishgan. Bu bayramda buqdoy va mevalardan maxsus taom tayyorlanib, dasturxonlarga tortilgan. Bazi joylarda esa shu kuni cho'milish odati bo'lgan. "Tirgon"ning mazmuni va odatlariga ko'ra u "kuz boshi"da yiqim-terim boshlanishidan oldin o'tkaziladigan bayramga o'xshaydi.

Kuz mavsumida nishonlanadigan katta bayramlardan yana biri "Mehrjon" (yoki "Mehrgoq", Xorazmda-"CHiri-ruj", suqdiylarda-"Nim-sarda") bo'lgan."Mehrjon" so'zining tavsifi - birinchisi "jon sevgisi", ikkinchisi - "quyosh".demakdir. "Navro'z" kuni tabiatda jonlanish boshlansa, "Mehrjon" kuni o'suvchi narsalarning (etilishi - U. q.) chegarasiga yetib, o'sish modda-larining undan uzilishi va hayvonlarni nasllanishdan to'xtalishi..." sodir bo'lgan. "Mehrjon" bayramidan so'ng odamlar qishga tayyorgarlik ko'ra boshlaganlar. "Xuroson podshoqliklarida shu kuni otliq askarlarga: kuzlik va qishlik kiyim berish rasm bo'ldi".Sugdiylar ham bunday bayramni keng nishonlashgan. Faqat bayramning birinchi kunini "yil yarmi" ma'nosida "nim sarda" deb ataganlar.. Ikkinchi kun qayit bo'lib, uni "M-n-i-d-xvo-ra" deb atalgan. Bu kun odamlar "otashxonalarga yiqilib, qo'noq uni, yoq va shakardan tayyorlangan ovqat yeydilar". Xorazmliklar esa Umri oyining 12-kuni bu bayramni "CHiri-ruj"-nomi bilan nishonlaganlar .Miloddan avvalgi davrlarda uzum-mevalar pishgan paytda O'zbekiston territoriyasida (qadimgi yunonlarda "Dionis"ga o'xshash) maqalliy bayramlar o'tkazilgan."Dionis" yoki "Vakxix" bayramlari O'rta Osiyoga Aleksandr Makedonskiy (Iskandar) istilosi bilan kirib kelgan, deb taxmin qilish mumkin. Lekin, akademik S. P. Tolstov va boshqa tadqiqotchilarning ma'lumotlari hamda Xorazm, Kattaqo'rqon va Termiz atroflarida topilgan arxeologik manbalarga qaraganda, joylarda uzumchilikka baqishlangan bayram qadimdan bo'lganligi qaqida mao'lumot bor.

Beruniy bergan ma'lumotlarga qaraganda esa, suqdiylarning Ashixida oyining 18-kuni "Bobaxvara" ("Bomixvora") nomli qayit bo'lib, uning ma'nosi, uzumdan siqib olingan xolis shirani ichishdir". SHu oyning 26-kuni "Garm-Xvara"- uzum yeyish qayiti bo'lgan. yettinchi oyning 15-kuni yana uzumga baqishlangan ko'p kunli bayram boshlanib, u navbatdagi oyning 9-kuni yakunlangan. Bundan ko'rinib turibdiki, boqdorchilik keng tarqalgan suqdiylarda uzumga va uzum sharbatidan tayyorlangan musallasga baqishlangan butun bir sistemali qayitlar bo'lgan. Kech kuz, qish va erta baqorda uyushtiriladigan barcha bayram va marosimlarda olov yoki gulxan yoqish mavjud bo'lgan. Zardushtiyliklar qayit yoki marosimlarini o'tkazish uchun doimo o't yonib turadigan "otashxona"larga yiqilishgan. Masalan, Novsard oyining 28-kuni Buxoro majusiylarining "Romush oqom" nomli qayitida odamlar otashxonalarga to'planishgan va qayitni yonib turgan gulxan atrofida nishonlashgan. Zardushtiylikning eng yirik bayramlaridan biri Sada bo'lgan. "Sada" olovning kashf etilishiga baqishlangan bayram qisoblangan. "Sada" eron quyosh kalendarining 11-oy, baxmanning 10-kunida bayram qilingan. Firdavsiyning "SHoqnoma" kitobida "Sada" bayramiga asos solingani qaqida maxsus bob bor .

Islomgacha bo'lgan davrda diqqatga sazovor va qiziqarli bayramlar ko'p bo'lgan. Ulardan biri ayollar bayrami. Bu bayram isfandormo'z oyining 5-kuni nishonlanib "ro'zi isfandarmo'z" deb atalgan. Isfandormo'z so'zining mao'nosi "aql" va "muloqaza" demakdir ("Isfandar-mo'z" yerga qamda soliq, nomusli, yaxshi ishlar qiluvchi va eriga muqabbatli xotinga vakil qilingan farishtaning nomi qamdir).Hozirgi kun uchun qiziqarli va kerakli bayramlardan biri - bu Murod oyining 7-kuni o'tkaziladigan -"Murdodangan" qayiti bo'lib, u o'ziga xos tinchlik

bayrami qisoblangan. Beruniyning fikricha, bu bayramning luqaviy mao'nosi "o'limsiz - mangu qayot" demakdir. Islomgacha bo'lgan bayramlar o'sha davrning o'ziga xos qonuniyatlari va ijtimoiy xususiyatlari asosida yuzaga kelgan bo'lib, ularni chuqurroq tushunish uchun qar biriga o'sha davr nuqtai nazaridan yondashish kerak. Islomgacha bo'lgan qadimgi rang-barang bayramlarning qimmatini va afzalliklaridan biri shunda ediki, ularni xukmdor sinflar o'ylab topgan emas, balki tabiiy ehtiyojlar zaminida paydo bo'lgan. SHu boisdan qam ular tabiat bilan uzviy boqliq va qar biri mehnat jarayoni qamda turmushning muqim

Islomgacha bo'lgan davr O'rta Osiyo xalqlarida koinot, tabiat, yil fasllari bilan bevosita boqliq bo'lgan muayyan sistemadagi - bayram - qayitlar bo'lgan. 7-8 asrdagi o'zbek xalqi bayramlarining rivojlanishi arablarning O'rta Osiyoga qilgan istilochilik yurishlari bilan chambarchas boqliq. Arablarning O'rta Osiyoga harbiy yurishlarini ikki davrga bo'lish mumkin: birinchi davr 650-705 yillar, ikkinchi davr 705-715 yillar. Arablar istilochilik yurishlari birga O'rta Osiyo hududiga o'z urf odatlarini ham olib kirganlar.

Islomda asosan ikkita rasmiy diniy bayram mavjud: Katta bayram "qurbon qayit" (arabcha nomi - "iyd al kabir", "iyd al-adqo") yetti kun, qozir uch kun - qijriy zul-qijja oyining 10-13-kunlarida va kichik bayram - "ro'za qayit" (arabcha nomi "iyd as-saqir", "iyd al-fitr") qam uch kun - shavval oyining. 1-3-kunlarida nishonlangan. Bu bayramlarning asosiy diniy yo'nalishida - nomozgoqda ertalab nomoz o'qish, o'lganlarni yod etib xudoyi, duo-fotiqa qilishlardan iborat. qurbon qayitida qaj va qurbonlik, qilish, ro'za qayitida esa ramazon oyi niqoyasida "oqiz ochish" marosimi, fitr-sadaqa berish kabi xususiy unsurlar bo'lgan. Islomda keyinroq yana bir bayram - mavlid (mavlid an-nabiy)-Muqammad: payqambarning tuqilgan kuni (rabi ul-avval oyining 12-kuni) nishonlana boshlangan. Mavlid kuni duolar, payqambar shao'niga madqiyalar aytiladi, diniy sheo'rlar o'qiladi, dindorlar yiqinlari uyushtiriladi, sadaqalar beriladi. Islom dini bayramiga maqalliy xalqlarning odatlari qam qo'shilib, ularni boyitgan. Masalan arafa kuni qo'shnilarga osh ulashish, "qayitlik" berish, yaxshi maxsus libos - kiyimlar kiyish, yaqinlar, qariya, kasal, nochorlardan xabar olish, o'sha kunlar ishlamasdan dam olish, sayil qilish kabi odatlar islom bayramlarining tarkibiy qismlariga aylanib ketgan.

Masjidlari o'rta Osiyo feodal shaqarlarining muqim tarkibiy qismi bo'lib, ular "qurbon qayit", "Ramazon" (iyd-al-fitr) bayramlari va musulmon ano'analarini o'tkazishda diniy markaz vazifasini o'tagan. Bu masjidning moqiyati bir xil bo'lsada, ular qar joyda turlicha nomlangan: "Nomozgoh" (nomoz o'qish joyi), "Musalla al-iyd" (bayram kuni nomoz o'qish joyi), "Iydgoh" (bayram o'tkazish joyi) va hokazo. Ularning asosiy maqsadi - xalqni musulmon dini asosida birlashtirish bo'lib, bu joylarda majlis, nomoz va qurbonlik kabi diniy anjumanlar uyushtirilgan. Lekin ba'zi vaqtlarda shohlar va hukmdorlar xalqqa o'z olijanobligini ko'rsatish uchun bu yerda katta ziyofatlar qam berishgan.

Dunyodagi barcha xalqlarning, jumladan, O'rta Osiyo xalqlarining an'ana va bayramlari ularning kundalik mehnati, turmush sharoiti, madaniyati va shuningdek, yashayotgan iqlim sharoitiga xos xususiyatlar asosida shakllanib qamda rivojlanib borgan. Deyarli barcha xalqlarda meqnat mavsumi va qar bir faslga mos, yao'ni

erta baqorda - meqnat mavsumiga kirishdan oldin, yozda - hosilni yiqishtirishdan oldin, kuzda - hosil to'plangandan so'ng va qishda, ayniqsa, dalalar uyquga ketgan vaqtda uyushtiriladigan mavsumiy marosim va bayramlar mavjud bo'lgan va ular zamonga mos o'zgarib borgan. Bu qodisaning o'rta asrlarda qozirgi o'zbekiston territoriyasida yashovchi aholining yil fasllari va meqnat jarayoni bilan boqliq bo'lgan mavsumiy ("kalendar") bayramlari misolida ham yaqqol ko'rish mumkin.

Bahor bayramlari yangi meqnat mavsumi boshlanishidan darak beruvchi bo'lib, u meqnatkash xalq qayotida muqim o'rin tutgan. Baqor kirib kelishini kutib olish bayramlari qadimdan barcha xalqlarda mavjud bo'lgan. Bahor bayramlari insoniyat vujudga kelishi bilan paydo bo'lgan bayramlardan bo'lib, odamlarning dunyo bo'ylab tarqalishi natijasida ular ham barcha yerlarga yoyilgan va keyinchalik bu ano'analar barcha xalqlarda turli nomlar va qar xil shaklda uyushtirilgan.

O'rta asrlarda "Navro'z" bayrami yanada rivojlanib, ommaviy tus olgan, bu bayram qaqida deyarli barcha o'sha davrning allomalari so'z yuritadi. o'rta asr va keyingi davrlarda "Navro'z"ning xalq turmushi va mao'naviy qayotidagi mavqei, fayzu tarovati, fazilat va xosiyati qaqida qomusiy bilim egalari Abu Rayqon Beruniy, Firdavsiy, Mahmud qoshqariy, Umar Xayyom, Alisher Navoiy, Fayziy-Fayyoziy, Muhammadali Soib, Mirzo Bedil, Kalim Koshoniy, Furqat, Muqimiy, Sadriddin Ayniy va qamza kabilar ajoyib fikr-muloqazalar bildirganlar, go'zal she'rlar bitganlar. "Navro'z"ni Beruniy "Navro'z - olamning boshlanishi" desa, Firdavsiy ""Navro'z"-bayramlar shohi". deydi. Navoiy odamlarga istak bildirib: "qar tuning qadr o'lubon, qar kuning o'lsun navro'z" desa, Sadriddin Ayniy: "Navro'z"da, tabiat jonlanibgina qolmay inson tabiati qam uyqonar -edi" deydi.

Tarixda "Navro'z"ga qarshi shaxslar qam kam emas edi. Bu bayram eng avvalo boshinchilarga qo'l kelmas edi. Bu hodisa arab istilosidan so'ng yaqqol namoyon bo'ldi. Islom arboblari bu bayramni taqiqlashga ko'p uringanlar. "Navro'z" ularning diniga, siyosatiga, qonun-qoidalariga nomuvofiq emasligini bilsalar qam, bu bayramda odamlarning ozodlik sari ruqan birlashishlari mumkinligidan qo'rqishar edi. SHuning uchun "Navro'z" istilochilar saroylarida, amaldorlar va din aqli davralarida rasmiy bayram qisoblanmagan. Lekin bu tazyiqqa qaramay "Navro'z" xalq orasida nishonlana bergan. Bundan foydalangan ayrim podsholar va amirlar keyingi asrlarda o'zini xalqparvar qilib ko'rsatish - maqsadida "Navro'z"ni tashkil qilishga bel boqlaganlar. S. Ayniy XIX asr Buxoroda uyushtirilgan bunday "Navro'z" qaqida quyidagilarni yozgan: "Amir Muzaffar urushda (Rossiya bilan bo'lgan) yengilgandan so'ng, xalq oldida obro'siz bo'lib qolgan, ayniqsa urushda bo'shab qolgan xazinasini to'ldirmoqchi bo'lib, har bir yerda "chavqiy" (umumiy bazm) uyushtirib, odamlarni uning tomoshasiga band qilar, shu yo'l bilan xalq ommasining diqqatini o'zining nojo'ya ishlaridan chetga tortar, yoki o'z kirdikorlarini xaspo'shlardi". O'rta asrlarda hozirgi O'zbekiston territoriyasining turli joylarida "Navro'z" o'ziga xos usullarda uyushtiriladigan bo'ldi. Uni nishonlash vaqti 3 kundan tortib, to dalalarda ekin-tekin boshlanguncha davom etgan. "Navro'z" odatda bozor qoshidagi maxsus maydonlarda va ko'proq shahar chekkalaridagi maxsus saylgoqlarda uyushtirilgan. "Navro'z" kunlari eng katta bozorda savdo-sotiqalar tashkil qilingan va o'sha kuni eng shirin taomlar

tayyorlangan. hovli-joylarni tozalash, ko'kat va gullar ekish, ota-ona, yaqin yorudostlarni ziyorat etish, marqumlarning qabrini ziyorat qilish kabi odatlar "Navro'z" bayramining tarkibiy qismiga aylangan. "Navro'z" ko'p joylarda dala ishlari boshlangunga qadar nishonlangan. Bayram so'nggida dehqonlar o'z ish qurollarini tayyorlab, xo'kizlarni yem bilan boqib, uning shoqi bilan bo'ynini moylab, dala tomon yo'l olishgan. Biroq ko'klam tantanalari arafasida yoki ular dan keyin, ya'ni to meqnat mavsumi kirgunga qadar qam baqor bilan boqliq bo'lgan bkr qancha xalq ano'analar o'tkazilib turilgan.

Bahorning boshlarida bu faslning "shohona" taomi - sumalakka baqishlangan sayl o'zbek xalqining eng yaxshi ano'analaridan sanalgan. Bahorda dehqonlar qayotndagi eng muqim voqea - bu yangi meqnag mavsumiga kirishishdir. SHu boisdan dehqonlarning yerga uruq qadashlari munosabati bilan o'tkaziladigan maxsus marosimi-tantanala-ri mavjud bo'lgan. Ular turli joylarda turlicha "Dalaga qo'sh chiqa-rish", "SHox moy", "Ekin sayli", "qo'sh oshi" kabi nomlar bilan-uyushtirilgan. Bahor bayramidan so'ng deqqonlar yangi meqnat mavsumiga kirishishgan. Lekin toqli rayonlarda bahor boshqa yerlarga qa-raganda birmuncha kech boshlangani sababli bu joylarda yangi meqnat mavsumini sabrsizlik bilan kutishgan. SHu sababli uruq qadash payti yetib kelganda bu daqiqa o'ziga xos bayram qolatini vujudga keltirgan.

O'rta Osiyo xalqlari orasida bahor fasli o'tkaziladigan yana bir tadbir "darvishona" deb nomlangan. Har yili bahor faslida qishloqlarda va shahar mahallalarida 2-3 kishi uyma-uy yurib, pul yoki oziq-ovqat to'plagan, so'ngra biror kishining qovlisida yoki masjidda ovqat (halim) pishirib, butun mahalla baham ko'rishgan. Bu marosim yurtda biror ofat bo'lganda undan xalos bo'lish yoki dehqonchilikda mo'l qosil tilash va boshqa niyatlarda xudoga siqinish, undan go'yo madad so'rash mazmunida o'tkazilgan. Mazkur marosim darvishlar odatiga o'xshab uyma-uy yurib, oziq-ovqat yiqish bilan boqliq bo'lgani uchun Darvishona (darvishlarga o'xshab) deb nom olgan .

O'zbekiston hududidagi bahor fasliga baqishlangan turli marosim va bayramlar orasida tabiatning eng so'lim chechagi - gulga baqishlangan sayllar alohida o'rin tutgan. Xorazm va Buxoroda "qizil gul sayli", Farqona vodiysi, qo'qon va Toshkent atroflarida "Lola sayli", ba'zi togli rayonlarda, jumladan CHust va Denov rayonlarida "Sumbula sanli", yana boshqa joylarda "Boychechak" kabi bayramlar uyushtirilgan. Nurota qir-adirlarida gullar ochilgan maqalda "qizil gul sayli", Farqona vodiysida -"Lola sayli", Samarqandda mevali daraxtlar, behi gullaganda -"Behi guli sayli" ("Sayl guli beqi"), Zarafshon vodiysida "Boychechak gul-gardoni", Buxoroda gullar ochilib, bulbullar sayragan vaqtda - "Gulgardoni bulbulxon" ("Bulbul qo'shiqi") kabi bayram - sayillar uyushtirilgan .

Etnografik va tarixiy adabiyotlarda yil davomida ochiq bemalol yurolmagan xotin-qizlarning gul sayllarida erkin qatnashishi qaqida ma'lumotlar mavjud. Q'adimgi gul sayllarini tadqiq qilish shuni ko'rsatadiki, qabrlarni ziyorat qilish bu bayramning tarkibiy qismi bo'lgan. Gul sayllari (lola, qizil gul bayramlari)ni q'achon o'tkazilishi tabiatga, ob-havoga boqliq bo'lib, ular gullar qiyqos ochilganda aprel boshidan to may o'rtalarigacha o'tkazilgan. Navro'z bir oygacha nishonlanadigan joylarda esa bu ikki bayram bir-biriga qo'shilib ketgan. SHunday

joylarda bahor tantanalari "Navro'z" bilan boshlanib "Gul sayllari" bilan yakunlangan. Keng va go'zal lolazorlar bor joylarda esa "Gul sayllari" yanada tantanalibroq o'tkazilgan va bu baqor bayramlari bir-birini to'ldirib, o'zaro boyitib borgan. O'zbek dehqonlarining qayoti, mehnati va hosilni yiqib olish munosabati bilan o'tkaziladigan bayramlari orasida bizning davrimizgacha kelganlaridan biri "qovun sayli"dir. Inqibodan ilgari "qovun sayli" deqqonlarning polizlarida qovun-tarvuzlarini yiqishdan boshlanib, bozor maydonlarida qam davom etgan.

Paxta yetishtiradigan dehqonlarning ham xosilni yiqib olganlaridan so'ng nishonlanadigan bayramlari bo'lib, ular "Xirmon to'yi", keyinroq esa "Paxta bayrami"-deb nomlangan. Mo'l hosil etishtirgan yillari paxtakorlar katta ziyofatlar uyushtirishgan, o'yin-kulgi qilishgan, yaxshi ishlaganlarga sovqa-salom berishgan, to'nlar kiydirishgan. Q'ish mavsumidagi bayramlar. qish faslida dehqonlarning bo'sh vaqti ko'p bo'lishiga qaramay, ammo bu mavsumga ataluvchi bayramlar ancha kam. SHunga qaramay, qish fasli bilan boqliq bo'lgan "Birinchi: kor" ("qor yoqdi", "qor xat") sayli o'zbek xalqi orasida keng tarqalgan edi. Bular birinchi qorga baqishlangan, o'ziga xos bayram shakllaridir.

Qadimdan birinchi qor yoqqan kun "qor xat" yozish ommaviy tus olgan, dalalarda qor otishlar, o'yin-kulgilar, sovqa-salomlar va mehmondorchilik ziyofatlaridan tashkil topgan qishki xalq bayrami vujudga kelgan. Ilk bor qor yoqib dalalar, qir-adirlar va daraxtlarning oppoq libosga burkanishi o'ziga xos go'zallik yaratgan. Qor yoqishi - yerni yaxshi oziqlanib, uning yaxshi hosildor bo'lishidan dalolat bergan. SHu sababli qor yoqishi kishi-larda ko'tarinki kayfiyatni yaratgan. Xalqimizda "qor yoqdi - don yoqdi", "Er to'ysa, el to'yadi" degan maqollar bejiz yaratilgan emas. O'rta asrlardan qish faslining oxiri yoki erta bahorda o'tkazib kelinayotgan "qurultoy" ham o'zbek yiqin-bayramlari qatoridan o'z o'rnini topgan. qurultoy o'rta asrda vujudga kelib, O'rta Osiyo xalqlarining chorvadorlari, dehqonlari orasida muntazam ulkan yiqilish, majlis-sifatida har yili erta bahorda uyushtirilib, eng yirik bayramlardan biriga aylanib ketgan. qurultoyda mavsum kuni, shuningdek, eng dolzarb masalalar va kelajakdagi rejalar haqida maslahatlashib olingan. o'zaro kelishuv va maslaqatlar tugagach, ommaviy xalq tomoshalari, ot o'yinlari - poyga, uloq ("Ko'pkari") xalq ommaviy sayllari uyushtirilgan.

XIX asr oxiri - XX asrning boshlanishi o'zbek xalqi hayotiga katta o'zgarishlar olib keldi. CHunonchi, O'rta Osiyo Rossiya davlati tomonidan bosib olingandan so'ng, bu yerga mustamlakachi to'ralarning kolonial siyosati bilan birga "inqilobiy qoyalar" ham yetib keldi. 1904 yil Toshkentda ilk bor revolyusionerlar boshchiligida "Mayovka" uyushtirildi. 1905 yildagi Peterburg "qonli yakshanba" voqeasidan keyin qalok bo'lganlar xotirasiga baqishlangan namoyishlarning kuchayishi natijasida, Turkistondagi Toshkent va boshqa shaqarlarda birinchi may bayrami - chorizmga qarshi ulkan siyosiy tadbir sifatida tashkil etiladigan bo'ldi. CHor samoderjaviyesining aqdarilishini o'zbek xalqi ham mamnuniyat bilan kutib oldi. O'zbekistonning shaharlari va ko'pgina qishloqlarida revolyusiya sodir bo'lishi munosabati bilan sayllar uyushtirilib ularga rus grajdanlari ham taklif qilindi.

XX asr boshida o'zbek madaniyati, bayramlari ham inqilobiy o'zgarishlar

davrida rivojlandi, o'zgarib bordi. G'oyaviy kurash bir necha siyosiy oqimni vujudga keltirib, ularning har biri kelajakda xalq hayoti, siyosati, iqtisod, madaniyat, shu jumladan odat - bayramlar qanday bo'lishini belgilash uchun o'zining afzalliklarini ko'rsatishga urinar edi. Biroq xalq hayoti, madaniyati va bayramlari taqdirini, u yoki bu qoyaviy-siyosiy oqim vakillarining istagi bilan hal qilish qiyin. Ularning qaysisi qay darajada kerakligini xalqning bayramlarga bo'lgan ehtiyoji qal qiladi. Bayramlarning qanday o'zgarishi, boyishi hayot taraqqiyotiga boqliq. "Har bir millatning urf-odatlarini turli davrlarda, turli tarixiy va iqtisodiy sharoitlarda, madaniyatning turli boshchilarida vujudga keladi. Jamiyat moddiy va ma'naviy hayotining o'sishiga qarab, ular o'zgarib boradi, ya'ni ma'lum sharoitning talabiga javob bera olguncha "saqlanadi va aks holda yo'qolib ketadi".

Asrdan-asrga, avloddan-avlodga bebaho meros bo'lib o'tib kelayotgan, turmushga singib ketgan "Navro'z", "Lola sayli", "qovun sayli", "Xirmon to'yi" kabi an'anaviy bayramning zaminida tabiatni e'zozlash, mehnatni uluqlash bo'lgani uchun qam u yangi zamon talabiga to'la javob bera olar edi. SHu bois ular qarama-qarshiliklar, taqiqlarga uchragan bo'lsa ham xalq orasidan bugunlay yo'qolib ketmadi. CHunki bayramlar masalasi Hamza Hakimzoda Niyoziyning turli janrlardagi asarlarida o'z aksini topgan. SHe'riy ijodida "Ramazon" she'rini, publisistik asarlari orasida "qurbon - bayrami kuni" nomli maqolasini, dramaturgiyasida "Bugun- 8 mart" nomli pesasini va boshqalarni ko'rishimiz mumkin. SHuningdek, uning amaliy faoliyatida ham, bayramlarni uyushtirish muhim o'rin egallagan .

Inqilobning dastlabki vaqtlaridanoq yangi tuzilgan davlat va partiya organlari mahalliy xalq uchun yangi bo'lgan umumproletar bayramlar: 1- May (xalqaro birdamlik kuni), 8 - Mart (xotin-qizlar ozodligi kuni), 7- noyabr (Oktyabr revolyusiyasining qalaba kuni) kabilarni tashkil qilishga katta e'tibor bera boshladi. CHunki bu bayramlar yangi tuzumning afzalliklarini ommaga tushuntirishda muhim vosita edi. SHuning uchun ham partiya va davlat organlari bu bayramlarni ommaviy va qiziqarli qilib uyushtirish maqsadida unga madaniyat, sano'at va adabiyot xodimlarini jalb etishardi hamda o'sha vaqtda markaz bo'lmish Petrograd va Moskvada paydo bo'lgan ilk tajribalardan foydalanishga intilishardi. Natijada ko'pgina joylarda, jumladan Toshkentda qam bayramlarning asosiy qismini tashkil qiladigan yangi shakllar: ommaviy insseniroykalar, teatrlashtirilgan miting - konsertlar, teatrlashtirilgan chiqishlar va karnaval - namoyishlar vujudga keldi. Bayramlarning mazmuni oddiy xalqqa tushunarli bo'lishi uchun ularda ko'plab badiiy - obrazli va ta'sirchan vositalar qo'llanila boshlandi .

Sovet hokimiyatining birinchi yillari bayramlar ko'pincha teatrlashtirilgan miting-konsertlar shaklida ham tashkil qilinardi edi. Bu badiiy agitasiyaning muqim turi qisoblanib, uning badiiy - obrazli syujeti notiqalar nutqi va unga ilova shaklida revolyusion qo'shiqlar, she'rlar dramatik lavqalar va hokazolar bilan yanada kuchaytirilar edi. Inqilobning borishi yillaridan yangi internasional bayramlar hisobiga boyib bordi. 20-yillar oxiri, 30-yillar boshlarida yangi bayramlar "soyasida" xalq bayramlari e'tibordan chetda qola boshladi. Eskilik sarqitlari va dinga qarshi kurashlar jarayonida xalq urf-odat - bayramlarning qaysilari ijobiy

va qaysisi salbiy ekanligi to'qrisida o'ylamay, ularning chuqur moqiyatiga etishmasdan, ularga (masalan, "Navro'z"ga) ba'zida ochiqdan-ochiq, ba'zida pinqona kurash olib borildi

Ana shu ko'rsatmalarga amal qilinib 80-yillar o'rtalarida o'zbek xalqi azaldan sevib, ardoqlab kelgan urf-odatlar va marosimlar, bayramlar cheklab qo'yildi, ba'zilarining o'rniga boshqa bayramlar va marosimlar to'qib chiqarildi. Natijada avvallari nishonlanadigan "hosil bayrami", "qovun sayli", "Gul sayli" va boshqa xalq bayramlari unutib qo'yildi. "Navro'z" bayrami esa avval ta'qiqlandi, so'ng suno'iy tarzda "Navbahor" bayramiga aylantirildi Xalq qo'llab-quvvatlamagan bu bayram moddiy zaminga ega bo'lmaganligi sababli uzoq yashay olmadi. Xalq bayramlarini ta'qiqlab qo'yilishi 80-yillarning oxiriga kelib aholining ochiqdan-ochiq va haqqoniy noroziligini uyqotadi. Buning zaminida milliy an'analar, marosimlar va bayramlarni xalqqa qaytarish jiddiy masalaga aylandi. Natijada O'zbekiston jumhuriyatida "Xalq bayramlarini tiklash muammolari" yuzasidan ishchi gruppasini tuzilishi qamda bu gruppaga tomonidan qar yili 21 martdan 21 aprelgacha "Insoniylikni va tabiatni e'zozlash oyligida "Navro'z", "Xotira kuni", "Birinchn pushta", "Birinchi ekin", "Don, maysa va suv kuni", bolalar "Boychechak" bayrami, "Lola sayli" va boshqa bayram marosimlarini o'tkazish tavsiya qilinishi xayrli ishlarning debochasi bo'ldi. Xalq marosimlari va bayramlarini tiklash juda murakkab jarayon bo'ldi. CHunki xalq bayramlariga xos shakl va elementlar yo'qolib bordi. Xalq bayramlari kuni uyushtirilgan "Katta tomoshalar", masharabozlar, qiziqchilar, qo'qirchoqbozlar, dorbozlar, polvonlar ishtirokidagi azaliy xalq tomoshalari, askiyabozliklar, mushoiralar, xalq o'yinlari kabilar noyob qodisaga aylandi. Eng ayanchli qol shu bo'ldiki, shaxsga siqinish va turqunlik yillarida o'zbek xalq bayramlariga xos yaxshi odatlar (bayram oldidan qariyalar, xastalar va nochorlardan xabar olish, savobli-xayrli ishlar qilish, kabilar) unutila bordi. Bu borada shuni qato'iy ta'kidlash kerakki, bayramlar barcha xalqlarda eng yaxshi insoniy odatlar va an'analarni saqlaydigan muhim shakl bo'lgan. SHu sababli xalq marosimlari va bayramlari bilan birga insoniylik an'analari qam yo'qola bordi.

XX asrda an'anaviy o'zbek xalq bayramlari davr sinoviga bardosh berdi, ba'zi vaqtlarda vujudga kelgan qiyinchiliklarni yengib o'tdi, ularning safiga yangi bayramlar qo'shildi, boyidi. O'zbekistonda Sovet hokimiyati yillaridagi bayramlar taraqqiyotiga nazar soladigan bo'lsak, bir-biri bilan boqliq yaqqol ikki yo'nalishning vujudga kelganini sezish mumkin:

1. An'anaviy xalq progressiv bayramlarini (zamonga mos) taraqqiy ettirish;

- 2.Xalqaro bayramlarni hayotga tadbiq etish va taraqqiy ettirish.

Birinchi yo'nalishda o'zbek xalqi uchun qadim zamonlardan munosib bo'lgan milliy marosimlar - bayramlar ("Navro'z", "Lola sayli", "qovun sayli" kabilar)ni yangi mazmun bilan rivojlantirish nazarda tutilsa, ikkinchi yo'nalishda esa butun dunyo xalqlarining kurashi va mehnati jarayonida vujudga kelgan bayramlarni (1 May- xalqaro birdamlik kuni, 8 Mart - xalqaro xotin-qizlar kuni, I yanvar - yangi yil, 9 May - qalaba kuni, 7 noyabr - Oktyabr revolyusiyasi kuni kabilar)ni o'zbek xalqi qayotida milliy va maqalliy xususiyatlarini qisobga olib

tashkil qilish ko'zda tutildi. Undagi ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy soqalarning taraqqiy etishi bayramlar rivojiga ham jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Natijada, zamon talabiga muvofiq yangi-yangi bayramlar vujudga keldi. SHuningdek, o'zbek xalqi ijtimoiy-madaniy qayotining o'zgarishi va yangi soqalar paydo bo'lishi natijasida mehnat, tabiat, madaniyat, sport, oilaviy-shaxsiy bayramlar yuzaga kelishiga sabab bo'ldi.

Birinchidan, an'anaviy o'zbek xalq an'analari qatoriga o'lkamiz hayotiga mos, milliy va mahalliy xususiyatga ega bo'lgan yangi bayramlar qo'shilgan. Masalan, bunga "Tabiat bayrami" ("Ona yer sahovati"), "qishloq bayramlari", "Ko'cha bayramlari", "Mahalla bayramlari", "qariyalar bayrami", "Palov va obinon bayramlari", "Tabassum sayli", "Do'stlik karnavali", "Sport bayrami" kabilarni kiritish mumkin. Bu bayramlarning ko'pi O'zbekiston sharoitida vujudga kelib, zamonaviy milliy bayramlar sifatida shakllangan.

Respublika rahbarligiga kelgan I.A.Karimov kishilarning ma'naviy boyishiga, milliy madaniyatlarning bir-biri bilan yaqinlashuvi va o'zaro rivojlanishiga yordam beradigan xalq an'analari va bayramlarini tiklashga katta e'tibor berdi. Bu o'rinda xalqimizning azaliy qadriyati, sevimli bayrami hisoblanmish "Navro'z" bayramini xalqimizga qaytib berilishi mamlakat tarixida katta voqea bo'ldi. Ma'lumki, O'zbekistonda Prezident tashabbusi bilan "Navro'z" bayramini umumxalq shodiyonasiga aylantirish borasida bir qator tadbirlar ko'rildi. 1991 yildan boshlab mamlakatda Prezident Farmoniga ko'ra, 21 mart - Navro'z umumxalq bayrami sifatida nishonlanadigan bo'ldi.

Har bir jamoa, muassasada nishonlanadigan bunday bayramlar, kishilarda xalqimizning qadimiy an'alariga hurmat, mehnatga muhabbat hissini tarbiyalaydi. Bundan tashqari ma'naviy hayotdagi yana bir talay, aniqroqi diniy bayramlar, qayit kunlarining respublikada umumxalq bayrami sifatida nishonlanishi uchun keng yo'l ochilgani ham ma'naviy poklanishning muhim ko'rinishidir.